

Arqueologia peruana: una síntesi

Denise Pozzi-Escot

La llarga història del Perú ha de ser completada a través de l'arqueologia, ja que aquella part del nostre passat no escrita pels seus actors directes explica com l'home andí va sotmetre a poc a poc el medi ambient, alhora que es generaven processos complexos que van permetre a la població d'aquesta regió un alt desenvolupament tecnològic a més del domini del medi ambient i el manteniment de societats complexes i variades.

L'interès per l'arqueologia peruana neix gairebé amb l'arribada dels espanyols, i augmenta progressivament durant el període colonial a través de cronistes, viatgers i buròcrates que, davant la manca de documentació escrita, tractaven d'explicar el passat de les societats conquerides amb la descripció de fonts monumentals i recorrent a les tradicions orals.

Per tenir una idea de la seva densitat cultural esmentarem que al Perú existeixen uns 100.000 jaciments arqueològics, els quals haurien d'estar, en teoria, sota la custòdia de l'Instituto Nacional de Cultura (INC). En un país pobre i sense polítiques culturals definides no es difícil deduir que la immensa majoria d'aquestes restes arqueològiques estan completament abandonades o destruïdes pels *huaqueros*.

Amb el risc de cometre arbitriarietats i caure en omissions involuntàries, voldríem fer una síntesi del que creiem que són les fites i les etapes fonamentals en el desenvolupament de l'arqueologia al Perú. És evident que en aquestes poques pàgines no podrem esmentar tots els esforços que vénen realitzant els arqueòlegs per tractar de reconstruir la nostra història, per la qual cosa intentarem assenyalar alguns dels aspectes que considerem essencials.

Els inicis de l'arqueologia científica: Julio C. Tello i Max Uhle

Els primers anys del segle xx són testimonis de l'inici de la introducció de mètodes i procediments científics en el treball arqueològic. A Max Uhle i Julio C. Tello els devem la institucionalització de l'arqueologia científica al Perú, si bé cada un d'ells va partir de plantejaments diferents. Mentre Uhle (1919) proposava un esquema substancialment cronològic, suggerint que l'existència de grups primitius era deguda a una adaptació per part de grups immigrants portadors d'alta cultura, Tello (1960), oposant-se a aquesta tesi, pretenia explicar com es va produir el domini sobre la natura per part de l'home andí; és a dir, com es va formar la civilització andina, i intensificà les seves investigacions a la serra i a la selva.¹

Per Tello (1942) la civilització andina té un origen autònom, a diferència del que pensen Uhle i altres estrangers, que estudien l'arqueologia i el país com qualsevol objecte de laboratori, sense proposar processos i contextos històrics majors. Tello va assenyalar que Uhle pretenia veure en els Andes només un reflex del que succeïa a l'àrea de Mesoamèrica.

Tello (1967) treballava incansablement a la recerca d'una explicació sobre els orígens de la cultura andina, i construïa una seqüència cultural de l'antic Perú. Va descobrir les necròpolis de Paracas el 1925; va excavar a la vall del Santa el

1. N.T.: En l'arqueologia del Andes, els termes *costa*, *serra* i *selva* tenen connotacions d'espai cultural.

1926 i el 1934; a Chilca el 1930; a la Hoya del Marañon el 1931, i en molts altres llocs. Va arribar a identificar la importància i la difusió de la cultura de Chavín, el principal centre cerimonial de la qual va ser descobert el 1919, i va dirigir la primera expedició arqueològica de la Universidad Nacional Mayor de San Marcos al Departament d'Ancash. El 1934, Tello exposa la seva tesi sobre l'origen de la civilització peruana, amb referències directes de llocs situats a la costa, a la serra i a la selva.

En el període d'entreguerres (1919-1939), en ple auge de l'indigenisme, els treballs pioners de Tello i Uhle es complementen amb anàlisis socials de la nostra realitat. En aquesta època destaca de manera especial l'historiador Luis E. Valcarcel (1943), que va dedicar gran part de la seva vida a configurar una teoria d'interpretació del Perú basada en la idealització del món indígena. En aquest intent, és natural que recorregués a l'arqueologia per buscar els indígenes «purs» anteriors al contacte amb Occident. Per aquest motiu Valcarcel (1934) va excavar les «ruïnes» (restes arqueològiques de llocs sagrats prehistòrics) de Cuzco; i des de Saqsaywaman va seguir la ruta dels cronistes per entendre la vida dels inques per mitjà de la seva proposta de reconstrucció històrica, arrel fonamental, segons ell, de la realitat contemporània indígena.

A la dècada de 1920, A. Kroeber (1925; 1926), a partir de les anàlisis dels materials d'Uhle, va introduir canvis metodològics importants en l'arqueologia, entre ells les anàlisis estilístiques. Kroeber compara les propostes de Tello amb les d'Uhle i les seves pròpies, i aborda els principals problemes de l'arqueologia peruana. Els projectes alemanys dels anys trenta i quaranta se centren en diversos jaciments de la costa peruana, i Ubbelohde-Doering destaca pels seus treballs a Pacatnamú, a la costa de La Libertad.

Un altre nom important de l'arqueologia peruana de la primera meitat del segle XX és Rafael Larco Hoyle (1938), vinculat sobretot als estudis de la costa nord que culminen amb la creació del museu que avui porta el seu nom. La contribució de Larco (1948) es pot resumir en un gran nombre d'informació registrada; en la definició material i temporal de les cultures de la costa nord (Cupisnique, Salinar, Vicús i

Santa); en un gran coneixement de la cultura moche i, de forma especial, en la seva proposta de cronologia interna.

El model del projecte Virú i el predomini de l'arqueologia forana

A la dècada de 1940, també a la regió de La Libertad, un equip d'arqueòlegs nord-americans va desenvolupar el primer gran projecte arqueològic que abastava un gran espai —la vall de Virú i altres valls properes—, els resultats del qual van ser beneficiosos des del punt de vista metodològic, ja que es van assajar nous procediments de mostreig, com el de James Ford (1949). Per la seva banda, Gordon Willey va treballar sobre els patrons d'assentament, tema que fins aquests moments no havia estat tractat en l'arqueologia peruana, i per primera vegada es van buscar evidències anteriors a l'aparició de la ceràmica. Va ser també aquest projecte el que va introduir l'excavació estratigràfica a Huaca Prieta.

El projecte Virú va significar una vertadera innovació conceptual i metodològica sobre com havia d'afrontar-se l'estudi dels processos històrics. Va marcar, així, l'inici d'una nova era en l'arqueologia peruana pel seu caràcter interdisciplinari i multiinstitucional, per l'enfocament teòric utilitzat i per les metodologies desenvolupades.

Dels treballs del projecte Virú va sorgir un esquema que es va generalitzar a la regió andina i que va reemplaçar l'esquema estrictament cronològic d'Uhle. Aquest esquema arriba a la seva màxima expressió durant la dècada de 1950, i es basa en la síntesi que va fer Wendell Bennett al *Handbook of South American Indians* el 1946, on es parla de períodes primerenc,² mitjà i tardà en una seqüència bàsicament temporal, a diferència de la proposta de Tello, centrada en un estudi en relació amb l'home.

2. N.T.: Hem optat per traduir *temprano* per 'primerenc'.

Fig. 1. Chavin durant la campanya de John Rick (Universitat de Stanford) del 2001.

A finals de la dècada de 1950 es van portar a terme diversos projectes, bàsicament nord-americans i la major part situats a la costa, molts dels quals van ser auspiciats per la Comissió Fulbright. Això va donar un important impuls a l'arqueologia peruana, ja que nombrosos estudiants de doctorat nord-americans van passar per la càtedra de la Universidad de San Marcos. Així, des de 1956, Eduard Lanning (1963) es va dedicar a l'estudi dels estils ceràmics de períodes primerencs de la costa; i l'any següent, David H. Kelley (1963) va iniciar els seus treballs a la part inferior de la vall de Piura, també a la costa nord. Més cap al sud, Louis M. Stumer (1954) va treballar a les valls de Lurín i Cañete, mentre Dwight Wallace (1970) ho va fer a les valls veïnes de Chíncha i Pisco.

En suma, un grup important d'investigadors participa en aquest ambiciós projecte, amb múltiples referències a excavacions noves, que tenien com a objectiu comú correlacionar les cronologies de la ceràmica de la costa, a més de fer comparacions en els punts extrems del nord i del sud de l'àrea costanera del país i tractant de vincular aquestes cronologies peruanes amb les de les àrees veïnes. Tots aquests projectes es dedicaven, fonamentalment, a configurar una visió característica de l'època, a l'estudi de la ceràmica i a l'establiment de seqüències basades en evolucions ceràmiques.

A més a més dels nord-americans esmentats anteriorment n'hi va haver d'altres que van contribuir a la formació de l'arqueologia al Perú, entre els quals esmentarem Dorothy Menzel, John Rowe i Lawrence Dawson, de la Universitat de Califòrnia (Berkeley), que el 1964 van publicar *The Paracas Pottery of Ica: a Study in Style and Time*. Alguns treballs posteriors a aquests arqueòlegs de Berkeley han afinat les sèries estilístiques de Nazca i Ica, però la seqüència que van proposar continua essent un referent fonamental per a aquesta regió del país.

El arqueòlegs peruans i els projectes estrangers

A partir de la mort de Tello, i amb Larco Hoyle pràcticament retirat, constatem gairebé l'absència d'arqueòlegs nacionals fins als inicis dels anys seixanta, quan estudiants i professionals joves que havien treballat i col·laborat en els projectes nord-americans de la dècada dels cinquanta comencen a exercir d'arqueòlegs. Recordem que només les universitats Nacional de San Marcos a Lima i San Antonio Abad del Cuzco oferien la carrera d'arqueologia. A aquestes, s'hi suma després la Universidad Nacional de San Cristóbal de Huamanga, reoberta el 1959.

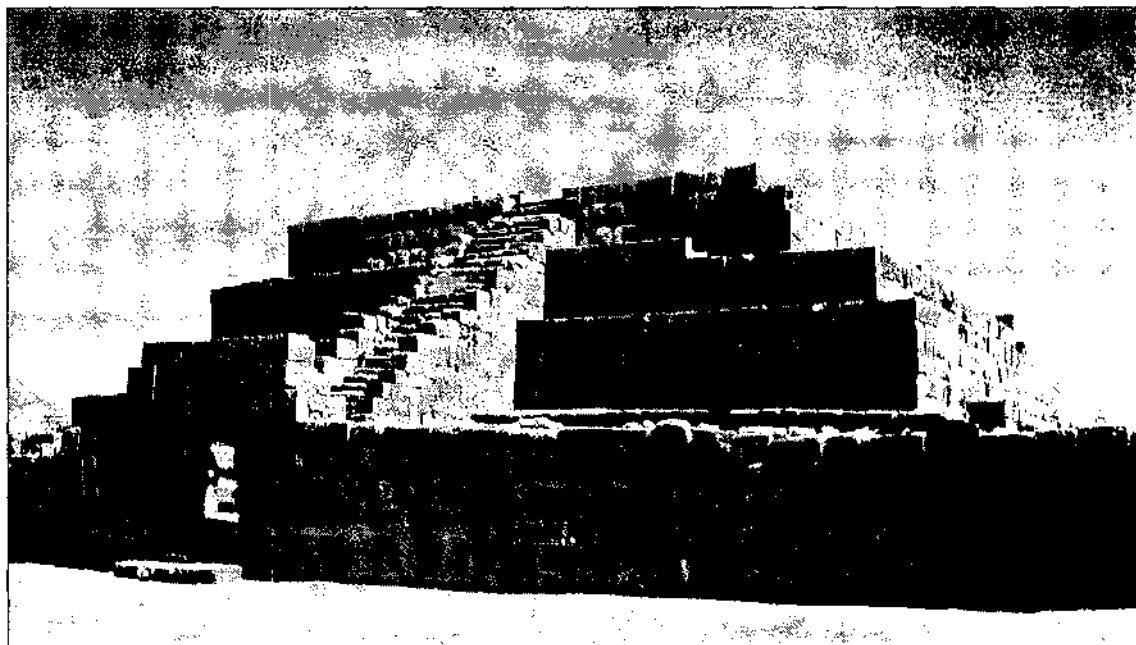

Fig. 2. Piràmide inca de Vilcashuaman.

Reconeixent els treballs d'A. Cardich (1958) a Lauricocha, realitzats des de finals dels anys cinquanta i que són un punt de referència important per explicar l'aparició de l'home als Andes centrals, l'arqueologia peruana inicia una nova etapa amb els treballs de l'emergent generació d'arqueòlegs peruans que inclou, entre d'altres, els noms de Rosa Fung, Luis G. Lumbreras i Ramiro Matos (1965-1966), els quals presenten treballs importants durant la dècada dels anys seixanta; a més de Duccio Bonavia (1982), que es va dedicar principalment a jaciments del període primerenc i va proposar una interessant discussió sobre l'origen de la domesticació del *zea mays*. Lumbreras (1990; 2000) va mostrar el seu interès sobre els processos socials i va adaptar als Andes les tesis originals i les propostes metodològiques de Gordon Childe. Els treballs de Rosa Fung (1972; 1999) es van centrar en els problemes de l'origen de la civilització al Perú, per derivar més endavant en el camp de l'anàlisi tecnològica dels teixits andins. Ramiro Matos (1977), des de la Universidad de San Marcos i en conveni amb arqueòlegs nord-americans, com K. Flannery i J. Parsons (1979), de la Universitat de Michigan, entre altres, impulsa l'activitat d'estudiants peruans i nord-americans principalment a la zona de Junín.

A la dècada de 1960, la missió japonesa va dur a terme una sèrie d'excavacions a la vall del

Huallaga i va aconseguir establir una cronologia per a les fases més antigues d'aquesta zona selvàtica. Aquestes excavacions van conduir a la troballa del temple de les Manos Cruzadas de Kotosh (IZUMI, S.; SONO, T., 1972), que va incidir significativament en les interpretacions i discussions posteriors sobre l'evolució de les cultures andines.

D'aquesta manera, amb el treball de professionals i els projectes peruans i estrangers, la serra va anar adquirint importància en la investigació arqueològica. Anotem, per exemple, els treballs de Lynch (1979; 1980) a Guitarrero (Ancash), que van culminar en un informe sobre les primeres evidències de domesticació de plantes en zones andines.

També a la dècada de 1970 van culminar els treballs d'antropologia i arqueologia dirigits per H. Favre a la regió de Huancavelica, en els quals es comptava amb la participació de D. Lavallée (1973) per estudiar l'evolució de l'organització interna i de les relacions externes de tres *curacazgos*³ de la zona, des de l'època més remota fins al període republicà. De la mateixa manera

3. N. T.: *Curaca*: 'cap local', 'senyor'. Se'n deriva *curacazgo*: 'poder polític'; és un espai geogràfic, polític i econòmic sota el poder del *curaca*. Els espanyols els van anomenar *señoríos*.

que el projecte Virú o els treballs dels arqueòlegs nord-americans, aquest va ser un interessant projecte multidisciplinar que va permetre la realització de treballs d'etnohistòria i arqueologia inèdits en aquesta regió.

La investigació francesa continuarà a la regió andina amb D. Lavallée i M. Julien ([*et al.*], 1995), les quals, des de mitjans de la dècada de 1970, excaven sistemàticament la cova de Telarmachay, un jaciment del període primerenc situat a l'altiplà (*puna*) de Junín, sobre els 4.000 m. En aquest jaciment es va dur a terme un minuciós treball d'aixecament de capes culturals que va permetre reconstruir el procés de domesticació dels camèlids andins iniciat entre 4000 i 3500 aC. El projecte de Telarmachay va ser una escola de formació per a un grup de zooarqueòlegs liderats per Jane Wheeler (1984), responsable de l'estudi de la fauna de Telarmachay. Així mateix, Wheeler i Matos van contribuir a la formació de les primeres col·leccions de material comparatiu per a la identificació de restes òssies animals.

De manera paral·lela, també a la *puna* de Junín, Ramiro Matos i John Rick (1983) van treballar a la cova de Pachamachay, les restes de la qual corresponen principalment al llarg període preceràmic (10000 aC a 1800 aC, aproximada-

ment), d'on van recuperar evidències de grups de caçadors de camèlids, especialment vicunyes, animals suficientment nombrosos com per mantenir poblacions quasi sedentàries a altures importants. Com a resultat d'aquests projectes, la regió de Junín ha esdevingut una de les més estudiades del Perú pel que fa al període preceràmic.

A la regió veïna d'Ayacucho, el Projecte Arqueològic-Botànic Ayacucho-Huanta dirigit per R. MacNeish (1980-1983) pretenia, a inicis de la dècada de 1970, cobrir tota la seqüència cultural prehispanica excavant en molts jaciments i posant especial èmfasi en l'origen de l'agricultura. La major aportació a l'ambició projecte va ser la proposta d'una seqüència d'ocupació que va des de 14000 aC fins a l'ocupació incaica.

Des de finals de la dècada de 1960 i durant la dècada següent, es desenvolupa un altre ambiciós projecte dirigit per John Murra (1975; 1978), al qual s'incorporen les importants troballes i les propostes interpretatives de Craig Morris (1987), al centre administratiu inca de Huanuco Pampa.

Per la seva banda, continuant la seva tradició de cooperació amb el Perú iniciada a Kotosh, l'expedició japonesa a l'Amèrica nuclear portà a

Fig. 3. Portada inca de Huanuco Pampa.

terme el 1979 les seves primeres excavacions a Kuntur Wasi, a Cajamarca, un gran centre cerimonial edificat el primer mil·lenni abans de la nostra era; un projecte que continua actualment a càrrec de Y. Onuki (1990) i un grup d'investigadors japonesos i peruans amb el recolzament de la Unesco. A més, la Missió Arqueològica de la Universitat de Tokio realitza excavacions en altres jaciments del departament de Cajamarca, al nord del país.

La guerra interna i les seves seqüeles

William Isbell (1978; 2000-2001) i el seu equip, que va incorporar estudiants de la Universidad de Huamanga, van treballar des de finals de la dècada de 1970 els orígens de l'urbanisme i de l'estat als Andes; desgraciadament, però, les excavacions del Huarí Urban History Project es van interrompre amb l'inici del cicle de violència política a la regió d'Ayacucho.

Efectivament, a la dècada de 1980, els treballs d'investigació arqueològica al Perú es van

veure seriosament afectats per la guerra interna desencadenada pel grup subversiu Sendero Luminoso a gran part del país. Els investigadors estrangers, que durant molt de temps van treballar i van formar escola en diversos punts del país, van abandonar pràcticament les investigacions als Andes centrals, sobretot a la regió de la serra, la qual cosa va significar també menys possibilitats per als joves arqueòlegs peruans de formar-se en projectes concrets de recerca. La situació va ser molt més difícil, tal com hem dit, a la serra que a la costa; per aquest motiu, tot i la situació política que vivia el país, els treballs van continuar desenvolupant-se a la costa nord gràcies, sobretot, a l'impuls d'un grup d'arqueòlegs peruans, en la seva majoria de la Universidad de Trujillo, un important centre de formació associat al desenvolupament de l'arqueologia de la costa nord en les darreres dècades. Són precisament aquests arqueòlegs els qui dirigeixen actualment els projectes de Sipán, Sicán (EPSTEN, S.; SHIMADA, I., 1983), Túcume, el Brujo i Huaca de la Luna, entre d'altres.

Durant la dècada de 1980, a la resta del país hi ha petits projectes portats a terme per arqueòlegs peruans, generalment a les zones on existeixen universitats que formen arqueòlegs,

Fig. 4. Kuelap, a Chachapoyas, assentament de la serra relacionat amb la zona de selva.

com és el cas de Cuzco i fins i tot, en menor mesura, Ayacucho.

Amb els estudis i treballs d'urgència en jaciments reconeguts que podien veure's afectats per projectes d'irrigació de la costa nord, com és el cas del Proyecto Especial de Irrigación Jequetepeque-Zaña (DEJEZA), que va durar cinc anys, s'inicia una nova línia de treball arqueològic. Per aquest projecte, l'Instituto Nacional de Cultura va subscriure un conveni amb el Ministerio de Agricultura a fi d'establir i formular els projectes d'investigació arqueològics de *sitios* que serien malmesos, directament o indirecta, pels projectes d'irrigació; alhora que van tractar d'establir projectes de conservació o de recuperació de restes arqueològiques.

Posteriorment, des de la dècada de 1990, en compliment de les noves normes, les empreses d'extracció de recursos estan obligades a realitzar estudis d'impacte cultural en zones d'influència de la seva activitat (assentaments miners, fàbriques, etc.), a través dels quals s'identifiquen les restes arqueològiques d'aquests espais. Aquest és un nou camp de treball dins l'arqueologia nacional; un camp en què la investigació passa a ocupar un paper secundari i els treballs se centren, sobretot, en la localització i la delimitació de les restes arqueològiques localitzades a les zones de risc. Per aquest motiu existeixen poques publicacions científiques d'aquests treballs, i els materials culturals emmagatzemats en diferents museus esperen encara ser analitzats.

La situació actual

L'interès per les restes arqueològiques moche (100-800 dC) ha continuat, i periòdicament apareixen noves evidències de la gran puixança d'aquests *señoríos*, fet que queda reflectit en la sorprenent riquesa que es pot trobar en els diferents jaciments excavats. Destaca el projecte de la Huaca del Sol i Huaca de la Luna, conduït des de 1991 per la Facultat de Ciències Socials de la Universidad Nacional de la Libertad, a Trujillo. La Huaca de la Luna era un temple dedicat al culte de la fertilitat en general. Esdevé

un exemple interessant d'allò que es pot fer des de la universitat amb el suport de l'empresa privada: vincular la investigació arqueològica amb la formació de joves professionals dedicats a la valoració del jaciment. En suma, es tracta d'una proposta integral on es combinen la investigació, la conservació, la difusió i el turisme

També en l'espai d'influència mochica, la Pontificia Universidad Católica del Perú hi du a terme, des de la dècada de 1990, el projecte de San José del Moro, dirigit per Luis Jaime Castillo (en premsa), les dades del qual ens permeten acostar-nos a les estructures de poder de la societat moche. En un altre jaciment moche, Dos Cabezas, situat a 65 km al sud de Sipán, Christopher Donnan (1999) i el seu equip han excavat recentment un conjunt de tombes. Els treballs a la Huaca el Brujo (FRANCO, R. [et al.], 1999), amb el suport de la Fundació Wiese, també són importants.

Aquesta densitat de treballs d'investigació desenvolupats en els darrers anys a la costa nord va conduir, el 1993, a la realització del Primer Congreso de Arqueología Mochica (UCEDA, S.; MUJICA, S., 1994). En aquest congrés es van presentar els avenços d'estudis portats a terme i es va acabar proposant la divisió dels mochicas en dues entitats polítiques (una al nord i l'altra al sud), a més de discutir-se problemes com la producció de ceràmica i les tècniques metal·lúrgiques, entre d'altres.

La gran quantitat de treballs de l'època moche contrasta amb els pocs estudis que existeixen a la mateixa regió del nord sobre els períodes més antics, amb alguna excepció com és la investigació de Claude Chauchat (1992), que té l'objectiu de comprendre l'adaptació inicial de l'home a la zona. Els seus resultats sobre el període paijanense ens aclareixen una sèrie de problemes.

A més a més de la missió japonesa, entre els projectes estrangers importants i de llarga durada hem d'esmentar la missió francesa Perú Sur, sota la direcció de Danièle Lavallée i Michèle Julien (1999). Des del 1995, intenten determinar les condicions i les modalitats de l'ocupació humana prehistòrica del litoral sud del país i analitzen, al departament de Tacna, fronterer amb Xile, els sistemes adaptatius durant els períodes arcaic i formatiu.

Els estudis multidisciplinars que ens permetin fer inferències molt més precises sobre una determinada cultura no han estat plenament desenvolupats en l'arqueologia peruana. Els estudis d'arqueozoologia s'inicien al Perú a finals dels anys seixanta amb E. Wing (1999). Els estudis d'antropologia física, així com dels contextos funeraris, han permès fer importants deduccions sobre l'adaptació al medi andí de les poblacions prehispaniques.

En una combinació exitosa entre un govern municipal i un projecte d'arqueologia, el districte de Miraflores, a la província de Lima, patrocina des de fa més d'una dècada els treballs d'investigació i valorització de la cultura Huaca Pucllana (0-1100 dC). Es tracta d'una estructura piramidal construïda amb petits tovots rectangulars que formen ambients amb murs pintats, pisos amb pals, rampes d'accés, etc.

El resultat de la nova concepció de l'arqueologia peruana en aquest nou segle és la noció de patrimoni com a eix d'integració; això és, entenent el patrimoni com una herència col·lectiva, la conservació del qual adquireix major sentit en ser concebuda com un factor fonamental del desenvolupament sostenible de les comunitats locals, i l'única manera de mantenir una arqueologia coherent amb la realitat social del nostre país. En aquest marc trobem el projecte Qapaq Ñam.

Des del 2001, el projecte Qapaq Ñam ('camí real') —un dels elements d'articulació de l'estat més importants de la història prehispanica peruana— ha dut a terme diversos treballs per tot el territori que abastava l'extens domini dels inques. Es tracta de treballs d'investigació i de valorització dels jaciments associats a la xarxa vial, a més de la conservació dels trams que encara existeixen del Qapaq Ñam. La proposta original considera que les comunitats que es troben relacionades espacialment amb aquestes restes arqueològiques participin en la seva conservació i valoració, i n'extreguin beneficis econòmics directes. Així, aquest projecte contribuirà a reduir els índex de pobresa d'aquests grups gràcies a l'ús del patrimoni cultural.

Podem assenyalar, a manera de comentari final, la manca de dades sobre molts projectes arqueològics atès que no es presenten els materials que es troben i, per tant, no existeix la possibilitat de comprovar la seva validesa ni fer deduccions a través d'arguments globalitzadors. D'altra banda, els jaciments del període primerenc o els que no tenen arquitectura monumental espectacular no desperten el mateix entusiasme i interès que els grans jaciments monumentals, i són pocs els arqueòlegs que s'hi dediquen.

Abstract

The archaeology of Peru: a synthesis

In this paper the Peruvian archaeology is presented from the perspective of its origins as science, the problems approached through the time and the different national and foreign groups which have collaborated in their academic development. The current challenges in relation to the archaeological heritage and the implication of the communities in their administration are also treated.

Resumen

Arqueología peruana: una síntesis

En este artículo se presenta la arqueología peruana desde la perspectiva de sus orígenes como ciencia, los problemas abordados a través del tiempo y los diferentes grupos nacionales y extranjeros que colaboran y han colaborado en su desarrollo académico. Se apuntan también los retos actuales en relación al patrimonio arqueológico y la implicación de las comunidades en su gestión.

Referències bibliogràfiques

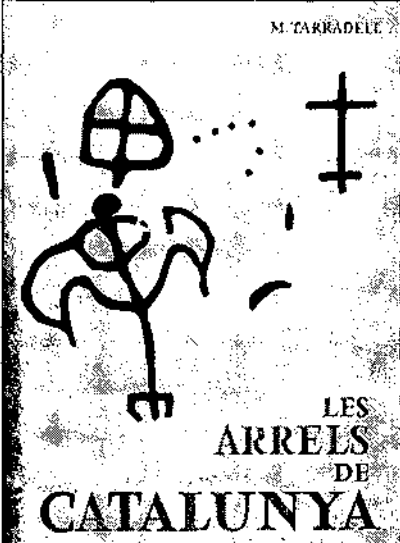
- ALVA, W. (1994). *Sipán*. Lima: Cervecería Backus & Johnston.
- BENNET, W. C. (1946). *The archaeology of the Central Andes*. Dins: *Handbook of South American Indians*. Washington: Smithsonian Institution, v. 2, p. 61-147.
- BONAVIA, D. (1982). *Los Gavilanes. Mar, desierto y oasis en la historia del hombre*. Lima: COFIDE.
- CARDICH, A. (1958). *Los yacimientos de Lauricocha: Nuevas interpretaciones de la Prehistoria Peruana*. Buenos Aires: Centro Argentino de Estudios Prehistóricos.
- CASTILLO, L. J. (en prensa). «Los últimos mochicas en Jequetepeque». Dins: S. UCEDA; S. MUJICA (ed.). *Moche: propuestas y perspectivas II*.
- CHAUCHAT, Cl. (1992). *Préhistoire de la côte nord du Pérou: le Paléolithique de Cupisnique*. Bourdeus: CNRS.
- DAWSON, L.; MENZEL, D.; ROWE, J. (1964). *The Paracas Pottery of Ica: a Study in Style and Time*. Berkeley: University of California Press.
- DONNAN, CH.; MCCLELLAND, D. (1999). *Moche Feline Painting, Its Evolution and its Artist*. Los Angeles: Univ. of California.
- FORD, J.; WILLEY, G. R. (1949). *Surface Survey of the Viru Valley, Peru*. Anth. Papers Amer. Mus. Nat. Hist., 43, Nova York.
- FRANCO, R.; GALVEZ, C.; VÁSQUEZ, S. (1999). *Tumbas de cámara Moche en la plataforma superior de la Huaca Cao Viejo*. Programa Arqueológico Complejo El Brujo. Boletín n. 1. Lima.
- FUNG, R. (1972). «El temprano surgimiento en el Perú de los sistemas sociopolíticos complejos: planteamiento de una hipótesis de desarrollo original». *Apuntes Arqueológicos*, 2, p. 10-32.
- FUNG, R. (1974). «Análisis tecnológico de encajes del antiguo Perú: período tardío». *Cuadernos Culturales de la Industria Textil Peruana*, 1. Lima.
- FUNG, R. (1999). «El proceso de neolitización en los Andes Tropicales». Dins: L.G. LUMBRERAS (ed.). *Historia de la América Andina, vol. I: Las sociedades aborígenes*. Quito: Universidad Andina Simón Bolívar, p.141-196.
- KELLEY, D. H.; BONAVIA, D. (1963). «New evidence of Pre-ceramic maize on the Coast of Peru».
- KROEBER, A. (1925). *The Uhle Pottery Collections from Moche*. University of California, Cal. Publ. Arch. Eth., Berkeley, v. 21, n. 5.
- KROEBER, A. (1926). *The Uhle Pottery Collection from Chancay*. University of California Publ. Am. Arch., Berkeley, Ethn., 21, p. 265-304.
- ISELL, W. H. (1978). «El imperio Huari: ¿estado o ciudad?». *Revista del Museo Nacional*, 43, p. 227-241.
- ISELL, W. H. (2000-2001). «Repensando el Horizonte Medio: el caso de Conchopata, Ayacucho, Perú». *Boletín de Arqueología PUCP*, p. 9-68.
- IZUMI, S.; SONO, T. (1972). «Excavations at Kotosh, Peru». *Andes*, 2, Tôquio.
- LANNING, E. (1963). «A Preagricultural Occupation on the Central Coast of Peru». *American Antiquity*, 28, p. 360-371.
- LARCO HOYLE, R. (1938). *Los Mochicas*. Ed. Variedades, Lima, 2.v.
- LARCO HOYLE, R. (1948). *Cronología arqueológica del norte del Perú*. Buenos Aires: Sociedad geográfica americana.
- LAVALLEE, D.; JULIEN, M. (1973). *Les établissements Asto a l'époque préhispanique*. Lima: IFEA.
- LAVALLEE, D.; JULIEN, M. (1999). «Pescadores Recolectores arcaicos del extremo sur peruano». *Boletín del Instituto Frances de Estudios Andinos*, 28 (1), p. 13-52.
- LAVALLEE, D.; JULIEN, M.; WHEELER, J.; KARLIN, C. (1995). *Telarmachay. Cazadores y pastores de los Andes*. Lima: IFEA.
- LUMBRERAS, L.G. (1990). «Esbozo crítico de la arqueología». *Gaceta Arqueológica Andina*, vol. V, 17, INDEA, p. 3-7.
- LUMBRERAS, L.G. (2000). *Las formas históricas del Perú*. Lima: Lluvia Ed./IFEA, 11v.
- LYNCH, Th. J. (1979). «Cosecha temprana, trashumancia y proceso de domesticación». *Antropología Andina*, Cuzco, vol. 3, p. 3-13.
- LYNCH, Th. J. (1980). *Guitarero Cave*. Nova York: Academic Press.
- RICK, J. (1983). *Cronología, clima y subsistencia en el precerámico peruano*. Lima: INDEA.
- MATOS, R. (1965-66). «Algunas consideraciones sobre el estilo Vicús». *Revista del Museo Nacional*, vol. xxxiv, p. 89-131.
- MATOS, R. (1977). «La antigüedad del hombre en la sierra central del Perú». *Cuadernos del Conup*, 24-25, p. 51-58.
- MATOS, R.; PARSONS, J. (1979). «Poblamiento prehispánico en la cuenca del Mantaro». *Arqueología Peruana*, p. 157-171.
- MACNEISH, R. S. [et al.] (1980-83). *Prehistory of the Ayacucho Basin, Peru*. Ann Arbor: R.S. Peabody Foundation for Archaeology, University of Michigan Press, 3 v.
- MORRIS, C. (1987). «Arquitectura y estructura de Huánuco Pampa». *Cuadernos*, 12, p.27-45.
- MURRA, J. V. (1975). *Formaciones económicas y políticas del mundo andino*. Lima: IEP.
- MURRA, J. V. (1978). *La organización económica del estado inca*. México: S. XXI.
- ONUKI, Y. (1990). «Recientes resultados de las excavaciones en Kuntur Wasi, Cajamarca». *Gaceta Arqueológica Andina*, vol. 5, 20, INDEA, p. 59-66.
- STUMER, L. M. (1954). «Antiguos centros de población del valle del Rímac». *Revista del Museo Nacional*, xxiii, p.212-240.
- TELLO, J. C. (1942). «Origen y desarrollo de las civilizaciones prehistóricas andinas». *Actas y Trabajos del XXVII Congreso Internacional de Americanistas* (1939), 1, Lima, p. 589-720.
- TELLO, J. C. (1960). *Chavin, cultura matriz de la civilización andina*. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos.
- TELLO, J. C. (1967). *Páginas escogidas*. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos.
- UCEDA, S. (1997). «Huaca de la Luna. La Arquitectura y los espacios ceremoniales». *Arkinka*, 20, p.104-112.
- UCEDA, S.; MUJICA, S. (ed.) (1994). *Moche: propuestas y perspectivas*. Lima: IFEA/FOMCIENCIAS/Univ. de La Libertad.
- UHLE, M. (1919). «La arqueología de Tacna y Arica». *Boletín de la Sociedad ecuatoriana de estudios históricos americanos*. Quito.
- VALCARCEL, L.E. (1934). «Sajsawaman redescubierto. Estudio arqueológico e histórico». *Revista del Museo Nacional*. Lima, III, 1-2, p. 3-36.
- VALCARCEL, L.E. (1943). *Historia de la Cultura Antigua del Perú*. Lima: Imp. del Museo Nacional.
- WALLACE, D. (1970). «Trabajo de campo en la costa sur del Perú». *Arqueología y sociedad*, 2, p. 11-27.

- WHEELER, J. (1984). «On the Origin and Early Development of Camelid Pastoralism in the Andes». Dins: J. CLUTTON-BROOK; G. GRIGSON (ed.). *Animals and Archaeology 3: Early Herders and their Flocks*. BARInter. Sèries 202. Oxford. p. 395-410.
- WING, E. S. (1978). «Animal Domestication in the Andes». Dins: D. BROWMAN (ed.). p.167-188.

Denise Pozzi-Escot ha seguit estudis d'arqueologia a la Universidad Nacional de San Marcos i a la Universitat de París I, Sorbonne (DEA en Archéologie Précolombienne). Fou professora i directora de la Escuela de Arqueología e Historia de la Universidad Nacional San Cristóbal de Huamanga; docent a la Pontificia Universidad Católica del Perú; investigadora del Instituto Francés de Estudios Andinos a Lima i assessora del Museo Nacional de Antropología, Arqueología e Historia del Perú i de la direcció del Instituto Nacional de Cultura. És directora del Proyecto Huaca Malena, membre de la Comisión Nacional de Arqueología del Perú i secretària del Comitè Peruà de l'ICOM. És autora de diversos llibres i articles sobre la cultura wari, sobre la producció ceràmica i sobre arqueozoologia prehistòrica andina.

Títol original: *Arqueología del Perú: una síntesis*

Traducció de Núria Sala, Carme Fauria i Gabriel Alcalde

COTA ZERO
REVISTA D'ARQUEOLOGIA I CIÈNCIA
número 18
Dossier monogràfic del pròxim
número de la revista:
Quaranta anys de «Les arrels de Catalunya»

Per la tardor de 2002 va fer 40 anys de la publicació de *Les arrels de Catalunya*, de Miquel Tarradell, com a primer volum de la nova col·lecció «Biografies Catalanes» de l'editorial Vicens Vives. La publicació tenia com a objectiu posar a l'abast dels lectors i investigadors de l'època una síntesi històrica innovadora sobre l'estat dels coneixements que es tenien en aquell moment sobre la prehistòria de Catalunya. La publicació de l'obra, però, a més d'aconseguir amb escreix aquest objectiu, va constituir un revulsiu pel seu enfocament i la visió innovadora i moderna de la prehistòria catalana que, en certa manera, va ser vigent durant molts anys.

Quaranta anys després, COTA ZERO vol fer un petit homenatge a aquella obra però també al seu autor, el Dr. Miquel Tarradell. Així doncs, hem demanat a diferents investigadors del nostre país que, tot seguint el mateix guió que Tarradell va elegir, ens facin una «posada al dia» dels diferents apartats que llavors es tractaren.

Afortunadament el nivells d'informació disponibles actualment són molt més importants que no a l'època de Tarradell i es així, sumant els resultats de les investigacions arqueològiques efectuades en aquests quaranta anys, que volem actualitzar el text de Tarradell i fer un just homenatge a una obra que tant va aportar en el moment d'aparèixer.

El dossier, doncs, seguirà pràcticament el mateix esquema dissenyat per Tarradell i només canviaran alguns aspectes que en el seu moment foren classificats com d'«èpoques incertes» i també l'apartat dedicat a «les colonitzacions», sobre les quals avui disposem de nova informació que, si bé no omple encara tots els buits, ens dóna una aproximació més clara dels fets esdevinguts.

Coordinat per Walter Cruells, Miquel Molist i Enriqueta Pons, el dossier comptarà, entre d'altres, amb col·laboracions d'Araceli Martín, Miquel Molist, Enriqueta Pons, Joan Sanmartí, Narcís Soler, Josep Tarrús i Joan Ramon Torres.